

หาดวอนนภา ชีวิตวัฒนธรรมชุมชนชายทะเล : การวิจัยผ่านกระบวนการศิลปะการละคร

WON NAPA Beach, Cultural Life of Seaside Community : Research through Theatre arts process

ไพบุลย์ โสภณสุภาพ*

ทุนสนับสนุนการผลิตผลงานวิจัยจากคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เขียนขึ้นเพื่อนำเสนอผลการวิจัยเรื่องหาดวอนนภา : ชีวิตวัฒนธรรมชุมชนชายทะเล เป็นการวิจัยโดยใช้กระบวนการศิลปะการละครมาเป็นเครื่องมือสำหรับการวิจัย กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยไว้ 2 ข้อ คือเพื่อวิเคราะห์ถึงการดำรงอยู่และการปรับเปลี่ยนของชุมชนหาดวอนนภา และเพื่อศึกษา “ชีวิตวัฒนธรรม” ของชุมชนหาดวอนนภา จากผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบไปด้วยแกนนำชุมชนหาดวอนนภาและบุคคลทั่วไป วิเคราะห์ข้อมูลแบบการตีความข้อมูล (Content Analysis) และป้อนข้อมูลคืนสู่ชุมชนด้วยการแสดงละครเรื่อง เรื่องเล่าจากยายวอน ...นภา

ผลการวิจัยพบว่าการดำรงอยู่และการปรับเปลี่ยนพื้นที่ของชุมชนหาดวอนนภา มาจากทิศทางการพัฒนาชุมชนที่กำหนดโดยคนนอกชุมชน แผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Plan) และนโยบายด้านการท่องเที่ยวแบบวัฒนธรรมบริโภค ส่งผลให้ความรู้ ความคิด ความเชื่อและค่านิยมของคนในชุมชนเปลี่ยนไป ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ ภูมินิเวศและภูมิสังคมความเชื่อที่เคยเชื่อว่า “หน้าบ้านเราคือแหล่งอาหารที่หล่อเลี้ยงชีวิต” เลือนหายไปเพราะหน้าบ้านเริ่มเปลี่ยนไป ทรัพยากรทางทะเลเริ่มลดลง ทั้งนี้นโยบายต่างๆ ส่งผลให้เกิดการปรับพื้นที่ ปรับเปลี่ยนชีวิตชุมชนและอาชีพทางทะเล แต่ยังไม่ปรากฏรูปแบบ “ชีวิตวัฒนธรรม” ที่มีลักษณะของชุมชนชายทะเล ยังดำรงวิถีชีวิตประมง ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับทะเล ออกเรือหาปลา มีประเพณี ความเชื่อเรื่องศาลเจ้าและเรือ มีภูมิปัญญาท้องถิ่น อาหารทะเลพื้นบ้าน และชุมชนมีตลาดนัดที่สำคัญเป็นแหล่งวัตถุดิบทางทะเลและผักพื้นบ้าน

ข้อเสนอแนะและแนวทางสำหรับการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์ พบว่าชุมชนหาดวอนนภา มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นชุมชนชายทะเลในมิติชีวิตวัฒนธรรมและเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงระบบนิเวศ เพราะมีต้นทุนเกี่ยวกับพื้นที่และรูปแบบชีวิตวัฒนธรรมที่น่าสนใจ ทั้งนี้ควรสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการตนเองของชุมชนและส่งเสริมให้มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนรู้จักชุมชนตนเอง รู้จักศักยภาพของชุมชน เพื่อทำให้เป็นชุมชนที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของเทศบาลเมืองแสนสุขที่ระบุไว้ว่า “มุ่งสร้างชุมชนในเทศบาลให้เป็นเมืองน่าอยู่ ควบคู่กับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน มีแหล่งท่องเที่ยวที่สะอาดสวยงามเป็นที่รู้จักระดับโลก พัฒนาเศรษฐกิจสังคมให้เจริญรุ่งเรืองเพื่อให้ประชาชนอยู่ดีกินดีตลอดไป”

คำสำคัญ : หาดวอนนภา, กระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้, ชีวิตวัฒนธรรม

*อาจารย์ประจำสาขาศิลปะการแสดง คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

This research paper was to present Won Napa Beach: Cultural Life of Seaside Community using the process of Theatre Arts as a Tool for Learning. The objective were to analyze both existence and modification of Won Napa Beach community and study “Cultural Life” of Won Napa Beach community collecting the information form community leader and guests and also input the information back into the community with a Theatre story told form Yai won Napa

The results are found that the existence and modification of Won Napa Beach community were developed by outsider. Eastern Seaboard Development Plan, and Tourism consumer Culture Policy. As a result, the knowledge, ideas, beliefs and values of the community were change; for instance, our front yard was the best food source to feed our life but it disappeared because the front yard began to change and also marine resources began to decline. The adjustment policies of coastal Bang Saen area were developed to build resorts. Thus community life and marine career were changed but still appeared in the cultural life format such as sailing and fishing, belief of shrine and boats, local wisdom and local seafood, and flea market, a major source of raw marine materials and vegetable.

According to a fascinating living spaces and cultural life. Won Napa Beach community has the potential to develop a beach community in cultural life dimension and encourage ecology tourism. However, to engage self-management of the community and to encourage the learning process for people in the community conform to the development direction of Saensuk municipality “livable city with natural resources and sustainable environment, being international clean tourist attraction level, and economic prosperity for social well-being”.

Keyword : Won Napa Beach, Process of Theatre arts, Cultural life

ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

เทศบาลเมืองแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี เป็นเทศบาลเมืองที่เติบโตขึ้นท่ามกลางแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร ประกอบไปด้วย ชุมชนเขาสามมูก ชุมชนแหลมแท่น ชุมชนเหมือง ชุมชนหนองมน ชุมชนบางแสน และชุมชนหาดวอนนภา นโยบายการพัฒนาของเทศบาลปรากฏในอยู่หลักการบริหารของเทศบาลที่กล่าวว่า “เทศบาลเมืองแสนสุข ต้องเป็นเมืองน่าอยู่ ควบคู่กับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนมีแหล่งท่องเที่ยวที่สะอาดสวยงามเป็นที่รู้จักระดับสากล พัฒนาเศรษฐกิจสังคมให้เจริญรุ่งเรืองเพื่อให้ประชาชนอยู่ดีกินดีตลอดไป” (เทศบาลเมืองแสนสุข, 2555)

ชุมชนหาดวอนนภา ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเขตเทศบาลเมืองแสนสุข ยังมีลักษณะเป็นชุมชนชาวบ้านที่ทำมาหากิน และมีความผูกพันกับท้องทะเล แต่ปัจจุบันคนในพื้นที่เริ่มเปลี่ยนวิถีชีวิตเนื่องจากการรุกคืบทางวัฒนธรรมที่เป็นไปตามทิศทางการพัฒนาที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจที่วัดจากดัชนีชี้วัดการเติบโตทางเศรษฐกิจ (GDP) ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป เริ่มมีคนต่างพื้นที่เข้ามาอาศัย เช่น กลุ่มแรงงานต่างพื้นที่และแรงงานต่างชาติ กลุ่มนิสิตนักศึกษาที่เรียนในสถาบันการศึกษา กลุ่มนักท่องเที่ยว เจ้าของสถานบันเทิง และกลุ่มนักลงทุนด้านที่อยู่อาศัย อันเป็นไปตามนโยบายด้านการท่องเที่ยวของเทศบาลเมืองแสนสุข ตามแนวคิดทุนนิยมที่เน้นการบริการท่องเที่ยว ทำให้คนเข้ามาในพื้นที่หาดวอนนภามากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดการปรับเปลี่ยน “ชีวิตวัฒนธรรม” เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ สิ่งที่เป็นคำถามตามมาคือชาวบ้านควรจะทำอย่างไรจึงจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

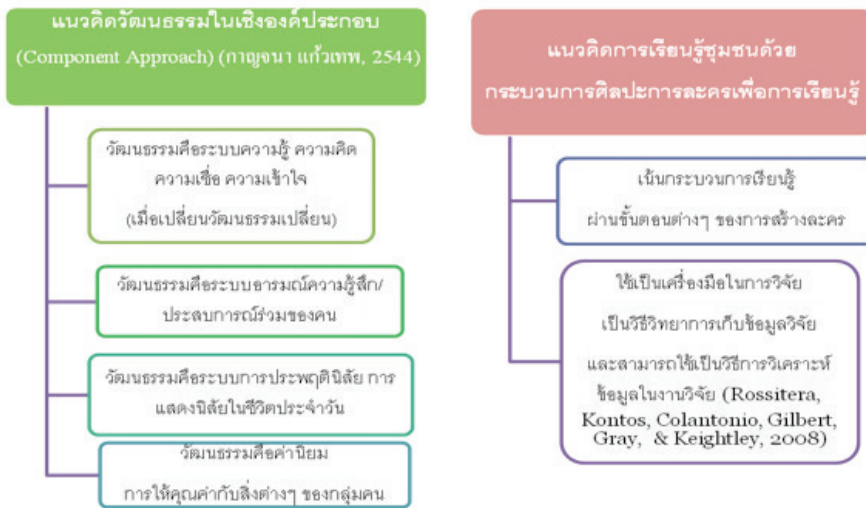
ผู้วิจัยสนใจที่จะทำวิจัยเรื่องหาดวอนนภา : ชีวิตวัฒนธรรมชุมชนชายทะเล เป็นการวิจัยเพื่อทำความเข้าใจ “ชีวิตวัฒนธรรม” ของชุมชนหาดวอนนภาโดยใช้กระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้มาเป็นเครื่องมือสำหรับการทำวิจัยและเป็นเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ผลที่ได้จากวิจัยจะทำให้ผู้วิจัยและชุมชนเข้าใจ “ชีวิตวัฒนธรรม” ของชุมชนหาดวอนนภา อีกทั้งทราบพัฒนาการของการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนเห็นศักยภาพชุมชนและปัญหาของชุมชนเพื่อค้นหาแนวทางการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ความรู้ที่ได้นี้จะป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน หัวหน้าชุมชน ผู้บริหารเทศบาลเมืองแสนสุข และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหาดวอนนภา เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนาชุมชนหาดวอนนภาต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษา “ชีวิตวัฒนธรรม” ของชุมชนหาดวอนนภา ผ่านกระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้
2. เพื่อวิเคราะห์ถึงการดำรงอยู่และการปรับเปลี่ยนของชุมชนหาดวอนนภา

กรอบแนวคิดวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งสืบค้น “ชีวิตวัฒนธรรม” ตามแนวคิดวัฒนธรรมในเชิงองค์ประกอบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นตัวกำหนดทิศทางการรับรู้ การคิด การแสดงออก การกระทำ และวิถีชีวิตประจำวัน (Life-style) ของคนในชุมชน โดยใช้กระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้มาเป็นเครื่องมือวิจัย เพื่อสืบค้นพัฒนาการของหาควณนภา และวิเคราะห์การดำรงอยู่ การปรับเปลี่ยนของชุมชนหาควณนภา

ภาพที่ 1 : แนวคิดวัฒนธรรมในเชิงองค์ประกอบและแนวคิดการเรียนรู้ชุมชนด้วยกระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้

นิยามศัพท์เฉพาะ

ชีวิตวัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของคนกลุ่มใด กลุ่มหนึ่ง ที่มาจากความรู้ ความคิด ความเชื่อและค่านิยมของชุมชน ซึ่งเป็นตัวกำหนดทิศทางการรับรู้ การคิด การแสดงออก การกระทำ และการใช้ชีวิตของคนในชุมชน ผ่านรูปแบบกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีความหมายมีลักษณะเป็นพลวัต มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามเหตุและปัจจัย

กระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้ หมายถึง ชุดกิจกรรมที่ออกแบบสำหรับสร้างการเรียนรู้และใช้เป็นเครื่องมือสำหรับวิจัย ประกอบไปด้วยกิจกรรมทางการละครและกิจกรรมทางศิลปะต่างๆ ที่ร้อยเรียงเป็นกระบวนการ เช่น การสืบค้นชุมชนด้วยกิจกรรมศิลปะ การสร้างบทละครจากการลงชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนหาดวอนนภา ด้วยการบูรณาการความรู้ด้านการวิจัย ด้านศิลปะการละครและการทำงานชุมชน
2. คนในชุมชนหาดวอนนภาได้รู้จักชุมชนและศักยภาพชุมชนของตนเอง
3. ได้แนวทางหรือข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนหาดวอนนภา ตำบลแสนสุข อำเภอเมืองชลบุรี ในมิติของ “ชีวิตวัฒนธรรม”

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การเรียนรู้ชุมชนด้วยกระบวนการศิลปะการละคร : เครื่องมือสำหรับการวิจัย

การใช้ “ศิลปะการละคร” เป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้และการวิจัยปรากฏอยู่ในงานวิจัยด้านศิลปะการละครและด้านสุขภาพ มีการระบุว่า “ศิลปะการละคร” เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ด้านจริยธรรม สังคมและการเมือง สร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างเหตุการณ์ในความคิด จินตนาการกับประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงของผู้ที่มีส่วนร่วมกับกิจกรรมละครทั้งผู้สร้างงานและผู้เสพงาน ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมละครได้เรียนรู้เรื่องจริยธรรม ลักษณะทางจิตวิทยา และบทบาททางการเมืองของบุคคลได้ (Chambers, Montgomery, 2002) ส่วนพรพิไล เลิศวิชา และอัครภูมิ จารุกากร (2550) ผู้เขียนหนังสือออกแบบกระบวนการเรียนรู้โดยเข้าใจสมอง ได้สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับละครโดยใช้แนวคิดการเรียนรู้บนฐานสมอง (Brain-base learning) ไว้ว่าการนำผู้เรียนเข้าสู่สถานการณ์จำลองที่คล้ายจริง กระบวนการเรียนรู้ของสมองจะถูกขับเคลื่อนอย่างมีคุณภาพ เจ้าของสมองได้ยินเสียงตนเอง ได้ลงมือและเห็นสิ่งที่ตนเองทำ สิ่งที่ปรากฏกลายเป็นข้อมูลย้อนกลับเข้าไปในสมองอีก ถือได้ว่าเป็นการสอนตัวเองด้วยตนเอง โดยสมองจะพยายามเชื่อมโยงความหมายของการแสดง (Acting) เข้ากับชีวิตและสังคม กระบวนการเช่นนี้นำไปสู่การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative learning) เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความหมายของตนซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยการใคร่ครวญสะท้อนความคิดในเชิงวิพากษ์ต่อประสบการณ์ต่างๆ ของตน (สมสิทธิ์ อัสตรนีย์, 2552)

จากการค้นคว้างานวิจัยต่างประเทศ ยังพบว่าศิลปะการละครถูกนำไปใช้ในหลายมิติ เช่น นำไปเป็นเครื่องมือในการวิจัยโดยใช้กระบวนการของศิลปะการละครเป็นวิธียุทธศาสตร์ในการได้มาซึ่งข้อมูลและใช้เป็นวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัย (Rossitera, Kontos, Colantonio, Gilbert, Gray, & Keightley, 2008) มีการนำศิลปะการละครไปเป็นเครื่องมือสำหรับรวบรวมข้อมูล ความคิดเห็นและวิพากษ์นโยบายด้านสุขภาพที่มาจากรัฐผ่านกิจกรรมของ “ศิลปะการละคร” งานวิจัยยังระบุอีกว่าสามารถใช้เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการสนทนากลุ่ม หรือการใช้แบบสอบถาม หรือการทำแบบสำรวจ (Nisker, Martin, Robyn , & Daar , 2006)

การเคลื่อนตัวของแนวคิดวัฒนธรรมนำไปสู่ “ชีวิตวัฒนธรรม”

วัฒนธรรมทำให้คนในสังคมที่ต่างกันเริ่มรู้จักกัน การรู้จักกันเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความเข้าใจซึ่งกันและกันและเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความคิดและอยู่ร่วมกันอย่างสันติในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับนักมานุษยวิทยาที่มีมุมมองต่อวัฒนธรรมว่า “วัฒนธรรมหมายถึงวิถีชีวิต (Way of life) โดยรวมของผู้คน ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม วัตถุและความคิด ที่ไม่ใช่เฉพาะขนบธรรมเนียมประเพณี หรือ ศิลปะ” (ธีรยุทธ บุญมี, 2547, หน้า 40) ซึ่งลักษณะดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมในมิติชีวิตวัฒนธรรม วัฒนธรรมทำให้มนุษย์รู้จักตัวเอง รู้จักกลุ่ม เหล่าของตนและถิ่นกำเนิด ซึ่งอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม นักวัฒนธรรมที่สำคัญของไทยได้กล่าวถึง “ชีวิตวัฒนธรรม” ไว้ในหนังสือธรรมชาติของสรรพสิ่งการเข้าถึงความจริงทั้งหมด (ประเวศ วะสี, 2555) ว่า ชีวิตวัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ในท้องถิ่นหรือตามกลุ่มอาชีพที่มีลักษณะเป็นพลวัต มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เป็นคำที่ใช้เรียกแทน วัฒนธรรมราษฎร์ ที่แสดงถึงชีวิตวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นต่างๆ มีลักษณะเป็นองค์รวม แลเห็นวิถีชีวิตมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลที่มาจากภายในและภายนอก

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับนิยามคำว่า “วัฒนธรรม” พบกลุ่มคำที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เช่น ความเชื่อ คุณค่า และการประพฤติปฏิบัติของกลุ่มคน เป็นต้น ทำให้พบลักษณะของวัฒนธรรม ว่ามีลักษณะดังแผนภาพที่ 2

ภาพที่ 2 : ภาพแสดงลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรม

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบปฏิบัติการ ผ่านกระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้ แบ่งขั้นตอนการวิจัยเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดผู้ให้ข้อมูลและเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) งานวิจัยนี้เป็นการเก็บข้อมูลพื้นที่จากความทรงจำร่วม เกี่ยวกับพื้นที่หาดวอนนภา วิถีชีวิตและวัฒนธรรม รวมถึงการปรับเปลี่ยนพื้นที่ ผู้วิจัยกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้เกณฑ์อายุและการอาศัยในพื้นที่ เป็นบุคคลที่มีอายุมากกว่า 50 ปี เติบโตและใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนหาดวอนนภา ประกอบไปด้วยประชาชนชาวบ้าน แกนนำสมาชิกเทศบาลตำบล คุณลุง คุณป้าและอาสาสมัครชุมชน จำนวน 20 คน ผู้ให้ข้อมูลรองคือชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนประมาณ 50 คน เก็บข้อมูลด้วยกระบวนการศิลปะการละคร เพื่อการเรียนรู้มีนิติตละคร่วมเป็นทีมเก็บข้อมูลจำนวน 10 คน

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

ผู้วิจัยออกแบบชุดกระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้ ซึ่งประกอบไปด้วยแนวคิดสำคัญ 3 แนวคิด คือ แนวคิดละครเพื่อการเรียนรู้ แนวคิดการทำงานกับชุมชนและแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) (รายละเอียดในขั้นตอนที่ 3) เพื่อใช้เก็บข้อมูลวิจัยซึ่งแบ่งระยะการเก็บข้อมูลเป็น 5 ระยะ ตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ.2555 – เมษายน พ.ศ. 2557 เก็บข้อมูลผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้แนวคำถามกึ่งโครงสร้าง นอกจากนี้ใช้วิธีการสนทนาแบบไม่เป็นทางการเพื่อให้เกิดการเล่าเรื่องอย่างเป็นกันเอง

ขั้นตอนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลด้วยกระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้

ขั้นตอนนี้เป็นการเก็บข้อมูลด้วยกระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้ ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ระยะ ซึ่งผู้วิจัยบูรณาการงานวิจัยกับการเรียนการสอนรายวิชาละครเพื่อการศึกษาและรายวิชาละครเพื่อการเรียนรู้ โดยออกแบบให้นิติตลงพื้นที่เก็บข้อมูล 5 ระยะ ดังนี้

ภาพที่ 3 วงจรแสดงระยะการเก็บข้อมูลวิจัยด้วยกระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้

ระยะที่ 1 การสำรวจชุมชนด้วยการเดินชุมชน ผู้วิจัยพาผู้เรียนรายวิชาละครเพื่อการศึกษาและละครเพื่อการเรียนรู้ สำรวจเส้นทางชุมชนและทำความรู้จักผู้คนหาดวอนนภา “เรียนรู้คน เรียนรู้จักชุมชนหาดวอนนภา” เพื่อตั้งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และประสานความร่วมมือเบื้องต้นกับแกนนำชุมชน กิจกรรมนี้เริ่มต้นสำรวจเดือนกันยายน พ.ศ. 2555

ภาพที่ 4 บรรยากาศการสำรวจชุมชนพบเครื่องไล่เคยและการทำกะปิของชุมชนหาดวอนนภา (ไพบูลย์ ไสภณสุภาพ, กันยายน 2555)

ระยะที่ 2 การฟัง ถาม ถกเรื่องเล่าจากชุมชน เป็นกระบวนการทำความรู้จักชุมชนสำรวจสภาพทางภูมิศาสตร์เบื้องต้น สำรวจสถานที่สำคัญๆ รวมถึงสืบค้นเรื่องเล่าผ่านวิธีการชวนคุยล้อมวงเล่าเรื่อง ได้พูดคุยกับคนสำคัญในหมู่บ้าน เช่น กังแป้ว คนสำคัญของหาดวอนนภา เมื่อได้ข้อมูลพื้นฐานเรียบร้อยแล้ว ก็กลับมาพูดคุยและสรุปข้อมูลด้วยวิธีการทางศิลปะ เช่น การเล่าเรื่อง การวาดภาพ และการระบายสีอย่างง่าย เน้นที่การวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนร่วมกัน จากนั้นทดลองสร้างเป็นแผนที่ชุมชนอย่างง่าย และนิทรรศการอย่างง่าย

ภาพที่ 5 : ภาพแผนที่ชุมชนและบรรยากาศการฟังเรื่องเล่าชุมชน

จากกิจกรรมนี้ทำให้ทราบถึงประวัติของชุมชนหาดวอนนภา เดิมชุมชนหาดวอนนภาเป็นหมู่บ้านชุมชนประมงดั้งเดิมที่เรียบง่าย คนพื้นถิ่น มีเชื้อสายจีน มีการตั้งศาลเจ้าจีนในชุมชน ตั้งอยู่ริมชายทะเลทางทิศใต้ของหาดบางแสน สมัยก่อนบริเวณชายทะเลแถบนี้เคยเป็นป่าแสมมาก่อน มีต้นแสม ต้นโพธิ์ทะเล ชายหาดยังมีทรายและผักบุ้งทะเลขึ้นริมฝั่ง น้ำใสสะอาดมาก เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2490 บริเวณแถบนี้เป็นชุมชนเล็ก มีไม่ถึง 10 หลังคาเรือน อยู่กันแบบเครือญาติตั้งบ้านเรือนใกล้กัน ลักษณะบ้านเป็นบ้านหลังเล็กๆ หลังคามุงจาก บ้านบางหลังมีลักษณะเป็นเรือนไม้ยกสูงชันเดี่ยว ส่วนมากจะสร้างบ้านให้มีใต้ถุนบ้านเพราะบ้านตั้งอยู่ติดริมทะเล หน้าบ้านมีชายหาด ดำรงชีพด้วยการออกเรือหาปลา โดยชาวบ้านทำอุปกรณ์หาปลาใช้กันเอง เช่น สานอวน ตาข่าย ทำลอบปู และเครื่องมือดักปลา ซึ่งปัจจุบันยังมีการทำอวนตาข่ายและออกเรือหาปลาอยู่บ้าง

เมื่อก่อนชุมชนหาดวอนนภาเรียกกันว่า “บ้านเพิงล่าง” ส่วนชุมชนฝั่งบางแสนเรียกว่า “บ้านเพิงบน” ต่อมาในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2490 มีเศรษฐีชาวกรุงเทพฯ ชื่อคุณนายวอน นามสกุล นภาศัพท์ มาซื้อที่ดินในบ้านเพิงล่างจำนวนมาก โดยตั้งใจจะสร้างเป็นสถานที่พักผ่อนตากอากาศ ซึ่งเป็นช่วงที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาให้บางแสนเป็นสถานที่บ้านพักตากอากาศ และการสร้างถนนสุขุมวิทเชื่อมมาสู่ภาคตะวันออก ตามนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม อันอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการซื้อที่ดินบริเวณบ้านเพิงล่างจำนวนมาก ชื่อชุมชนจากบ้านเพิงใต้ ก็ได้เปลี่ยนมาเป็นชื่อ “ชุมชนหาดวอนนภา” ตามชื่อของคุณนายวอน นภาศัพท์

ภาพที่ 6 เครื่องมือทำประมงพื้นบ้านของคนในชุมชน (ไพฑูริย์โสภณสุภาพ, มีนาคม 2557)

ชุมชนหาดวอนนภาทำอาชีพที่เกี่ยวข้องกับทะเล และในสมัยก่อนเกือบทุกหลังคาเรือนจะประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง จะนำมาขายกันเองที่หาดวอน ถ้าทำปลาตากแห้งถึงจะส่งไปขายนอกชุมชน ชาวบ้านจะออกเรือหาปลาตั้งแต่ช่วงเวลาที่น้ำ การจับปลาจะจับตามไ้ปะหอยแมลงภู่และไ้ปะปู ที่ตั้งไว้ในทะเล เนื่องจากปลาจะมากินหอยแมลงภู่ ที่เลี้ยงไว้ที่ไ้ปะ ชาวประมงจึงมีรายได้จากการหาปลา เลี้ยงหอยแมลงภู่และปู

ลักษณะทางกายภาพของหาดวอนนภา ในอดีตย้อนกลับไปประมาณปี พ.ศ. 2480 พื้นที่สร้างเป็นบ้านเรือนในชุมชนเป็นผืนทราย เมื่อก่อนจะมีลำคลองสายเล็กๆ เชื่อมจากบริเวณถนนสุขุมวิทไหลลงมาที่ชายหาด มีบ่อน้ำจืดของชุมชน 3 บ่อซึ่งเป็นแหล่งอุปโภคและบริโภคของคนในชุมชน พื้นที่และภูมิทัศน์เริ่มปรับเปลี่ยนจากพื้นที่ผืนทรายกลายเป็นดินลูกรัง ในยุคที่นักการเมืองท้องถิ่นเข้ามาซื้อที่ดินแถบหาดวอนนภาต่อจากคุณนายวอน นภาศัพท์ จากนั้นได้ถมดินทับพื้นทรายถมคลองและก่อสร้างถนนริมหาด เพื่อสร้างถนนเชื่อมจากต้นหาดวอนไปถึงท้ายชุมชนปัจจุบันคือถนนบางแสนล่าง เกิดการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่ของชายหาดชุมชนหาดวอนนภา เมื่อสร้างถนนถนนขวางเส้นทางน้ำทะเลที่ปกติจะขึ้นและลงตามธรรมชาติ ทางน้ำจึงโดนปิดกั้น พอถึงช่วงเวลาน้ำทะเลขึ้นของทุกวัน น้ำไม่มีทางไปจึงทำให้บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ติดริมทะเลถูกน้ำท่วม จึงมีคำพูดของผู้สูงอายุในพื้นที่ว่า “เมื่อก่อนน้ำๆ ไม่ท่วม พอถมถนน ถมดินน้ำเลยท่วม” ภายหลังเทศบาลตำบลแสนสุขได้มีนโยบายเรื่องการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียของตำบลแสนสุข โดยสร้างบ่อบำบัดที่หาดวอนนภาบริเวณตรงข้ามตลาดนัดหาดวอนและสร้างท่อน้ำทิ้งให้อยู่ข้างใต้ถนนบางแสนล่าง โดยระบายน้ำจากบ่อบำบัดน้ำเสียไปลงที่หาดวอนนภาและปัจจุบันบริเวณที่ปล่อยน้ำเสียมักกลิ่นเหม็นของน้ำและขยะจำนวนมาก

ระยะที่ 3 เรียนรู้วัฒนธรรมผ่านการปั่นจักรยานและกิจกรรมถ่ายภาพเล่าเรื่อง ขั้นตอนนี้เป็นกรเก็บข้อมูลเพิ่มเติม โดยใช้ข้อมูลเบื้องต้นจากการฟัง ถาม ถก มากำหนดเส้นทางและสถานที่สำคัญ เก็บข้อมูลด้วยกิจกรรมการปั่นจักรยานและกิจกรรมถ่ายภาพเล่าเรื่องโดยกำหนดโจทย์ให้บันทึกภาพวิถีชีวิตและสิ่งสำคัญของหาดวอนนภาที่แต่ละคนสนใจ เมื่อได้รูปภาพมาแล้ว นำกลับมาเล่าเรื่องให้กลุ่มฟังและนำกลับมาทำกิจกรรมภาพถ่ายเล่าเรื่องชีวิตหาดวอน

ภาพที่ 7 : กิจกรรมการปั่นจักรยานเรียนรู้ชุมชน (ทิมพิกา นันทะสร, เมษายน 2557)

ภาพที่ 8-9 ภาพถ่ายเล่าเรื่อง ชีวิตวัฒนธรรมหาดวอน (สุวิชาน มีเค้า, เมษายน 2557)

ทั้งนี้ลักษณะเด่นของการบันทึกงานคือสามารถเข้าร่วมตัวเป็นกลุ่ม ไปพร้อมๆ กัน มีเวลาในการมอง สังเกตสองข้างถนน เป็นการสำรวจอย่างซ้ำๆ เมื่อสนใจอะไร หรือสิ่งใดสามารถหยุดพักหรือเข้าไปพูดคุยและเก็บข้อมูลได้ ขั้นตอนนี้เป็น การต่อยอดข้อมูลจากขั้นตอนการฟัง ถาม ถก นำข้อมูลพื้นฐานมาใช้เป็นตัวกำหนดเส้นทางและสถานที่สำคัญที่ต้องเก็บข้อมูลเพิ่มเติม วิธีการเก็บข้อมูลของผู้วิจัยและผู้เรียนคือการถ่ายภาพ ส่วนใหญ่เป็นการถ่ายภาพจากโทรศัพท์มือถือ โดยกำหนดโจทย์ให้บันทึกภาพที่แสดงวิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสิ่งสำคัญในหาดวอน เมื่อได้รูปภาพมาแล้ว จะนำกลับมาเล่าเรื่องให้กลุ่มฟังและนำกลับมาทำภาพถ่ายเล่าเรื่องชีวิตหาดวอน

ภาพที่ 10 ภาพแสดงวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านหาดวอนนภา

ระยะที่ 4 พัฒนาบทละครจากข้อมูลชุมชน เมื่อได้ข้อมูลจากการลงพื้นที่ระยะที่ 1-3 แล้ว ผู้วิจัยจัดกระบวนการสร้างบทละครและสร้างละครร่วมกัน ใช้รูปแบบการสร้างสรรค้งานร่วมกัน (Devising) เพื่อดึงข้อมูลจากทีมงานตามที่ตั้งพื้นที่ในระยะที่ 3 จนกระทั่งได้เรื่องเล่าและสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนหาดวอนนภา พัฒนาเป็นบทละครสั้นๆ เรื่อง เรื่องเล่าจากยายวอน...นภา ผ่านตัวละคร คุณนายวอนนภา และอากัง ออกมาเล่าเรื่องชุมชนในอดีต บอกเล่าสิ่งดีๆ จำลองวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน การสร้างบทละครนี้เป็นกระบวนการตรวจสอบข้อมูลร่วมกันก่อนที่จะนำเสนอข้อมูลสู่ชุมชนต่อไป

ภาพที่ 11 ล้อมวงเล่าข้อมูลชุมชนและพัฒนาเป็นเรื่องเล่าในละคร
(ไพบูลย์ ใภณสุภาพ, เมษายน 2557)

ระยะที่ 5 แสดงละครป้อนข้อมูลกลับคืนสู่ชุมชน นำละคร “เรื่องเล่าจากยายวอน...นภา” มาจัดแสดงในชุมชน ผู้ชมเป็นคนในชุมชนหลายช่วงวัยตั้งแต่เด็กจนกระทั่งผู้สูงอายุ และหลังชมละครมีการเก็บข้อมูลชุมชนผ่านการชวนคุย กิจกรรมนี้เน้นการสื่อสารสู่ชุมชนในรูปแบบงานชุมชน เป็นการตรวจสอบข้อมูลในขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งมีเสียงสะท้อนในขณะชมละครและหลังชมละครเป็นระยะๆ ว่าเหตุการณ์ที่อยู่ในละครเป็นเหตุการณ์จริง เกิดการปรับเปลี่ยนพื้นที่และเกิดการเปลี่ยนแปลงตามที่อยู่ในละคร นอกจากนี้จะมีกิจกรรมละครแล้ว ยังมีนิทรรศการภาพถ่ายจากกิจกรรมภาพถ่ายเล่าเรื่อง พร้อมถ้อยคำสั้นๆ เพื่อให้คนในชุมชนหาดวอนนภาได้ชมเรื่องเล่าของหาดวอนนภาผ่านรูปภาพ

ภาพที่ 12 แสดงละครงานวันไหลหาดวอนนภา 15 เมษายน พ.ศ. 2557
(www.bangseansook.com, 28 เมษายน 2557)

กิจกรรมที่ใช้สำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยขอใช้คำว่า “กระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้ : เครื่องมือสำหรับการวิจัยชุมชน โดยผู้เก็บข้อมูลประกอบไปด้วยผู้วิจัยและผู้เรียนรายวิชาละครเพื่อการศึกษาและรายวิชาละครเพื่อการเรียนรู้” ซึ่งผู้วิจัยถือว่าผู้เรียนเหล่านี้เปรียบเสมือนผู้ช่วยนักวิจัยคนสำคัญ ที่ทำหน้าที่ทั้งเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์ข้อมูลผ่านกระบวนการต่างๆ และทำหน้าที่เป็นผู้ป้อนข้อมูลกลับคืนสู่ชุมชน ด้วยการแสดงละครเวทีและนิทรรศการภาพถ่ายเล่าเรื่อง หลักการสำคัญของกระบวนการศิลปะการละครเพื่อสร้างการเรียนรู้ คือ เน้นการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมกิจกรรม มุ่งสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลชุมชนจากกระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้ ทั้ง 5 ระยะ แล้วผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ข้อมูลแบบการตีความข้อมูล (Content analysis) และสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์วิจัย

ขั้นตอนที่ 5 การนำเสนอข้อมูล นำเสนอข้อมูลวิจัยผ่านการเขียนรายงานวิจัยโดยแบ่งเป็น 2 หัวข้อ ตามวัตถุประสงค์วิจัย คือ เพื่อศึกษา “ชีวิตวัฒนธรรม” ของชุมชนหาดวอนนภา ผ่านกระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้ และเพื่อวิเคราะห์ถึงการดำรงอยู่และการปรับเปลี่ยนของชุมชนหาดวอนนภา

ผลการวิจัย

ชุมชนหาดวอนนภาเป็นชุมชนติดชายฝั่งทะเล ยังมีวิถีประมงชายฝั่งทะเล ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของหาดบางแสน อยู่เขตตำบลแสนสุข จังหวัดชลบุรี ซึ่งจังหวัดชลบุรีเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว เป็นไปตามทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern seaboard development plan) (จิรพงษ์ โรจนวาส, 2555) แผนพัฒนาดังกล่าวมีผลต่อพัฒนาการของชุมชนหาดวอนนภา ทั้งลักษณะทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และชีวิตวัฒนธรรมของหาดวอนนภา

เอกลักษณ์ของชุมชนหาดวอนนภาคือ วิถีชีวิตชุมชนติดชายทะเล และใช้ชีวิตเชื่อมโยงกับสภาพภูมิศาสตร์ชายทะเล ชาวประมงหาดวอนนภามีภูมิปัญญาเกี่ยวกับทะเล เช่น การดูทิศทางลม เมฆ ดาว คลื่นทะเล เพื่อดูว่าปลาอยู่ที่ทิศทางใดด้วยการมอง เฝ้ามองสัตว์น้ำและฝูงปลา ชาวบ้านประกอบอาชีพและดำรงชีวิตอยู่กับทะเล มีความเชื่อที่ปรากฏเป็นถ้อยคำสลักลงบนแผ่นหินภายในกำแพงของศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ บริเวณสามแยกสะพานปลาหาดวอนนภา ถ้อยคำสลักไว้ว่า “**ยามออกเรือทะเลราบเรียบ ยามเข้าฝั่งทรัพย์สินเต็มล้า**” ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า ทุกครั้งที่ชาวประมงออกเรือเพื่อหาปลาในทะเล ชาวประมงจะเข้ามากราบไหว้บูชาเจ้าพ่อเขาใหญ่ และตั้งจิตอธิษฐานเพื่อให้สมหวังเป็นไปตามถ้อยคำดังกล่าว

“ชีวิตวัฒนธรรม” ของชุมชนหาดวอนนภา

ชุมชนหาดวอนนภาเป็นชุมชนชายทะเลที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี มีทรัพยากรทางทะเล และเป็นแหล่งอาหารทางทะเล เช่น ปลาเห็ดโคน ปลาลิ้นหมา ปลาทุหอม ปลาช่อนทะเล ปูม้า ปูใบ ปูลม หอยหวาน หอยตลับ หอยแมลงภู่ กุ้งและตัวเคย เพียงแค่เดินลงไปชายหาดหน้าบ้าน ก็จะมีอาหารทะเลติดมือเพื่อนำกลับมาทำอาหารและแบ่งปันให้กับญาติพี่น้องในชุมชน ชาวบ้านบอกเล่าว่า “หน้าบ้านของเราคือแหล่งอาหาร”

ความเชื่อเกี่ยวกับเรือและทะเล ชีวิตคนหาดวอนนภาอาศัยอยู่กับทะเลหาอยู่หากินกับทะเลส่งผลให้เกิดรูปแบบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทะเลซึ่งมาจากความเชื่อที่เกี่ยวกับเรือและทะเล เช่น พิธีกรรมการบูชาแม่ย่านางเรือที่เชื่อว่าแม่ย่านางเรือจะคอยปกป้องรักษาเรือและช่วยทำให้ออกเรือหาปลาได้จำนวนมาก ความเชื่อเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์ได้ทองเรือที่สามารถใช้รักษาโรคภัยเป็นต้น ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ส่งผลต่อการดูแลรักษาเรือ การเคารพและให้ความสำคัญกับสิ่งของที่ทำให้ตนเองดำรงชีวิตอยู่ได้เพราะเรือเป็นเครื่องมือสำหรับการดำรงชีพที่สำคัญ

ความเชื่อเรื่องศาลเจ้าที่เกี่ยวกับทะเล พบว่าบริเวณหาดวอนนภา มีศาลเจ้าทางทะเลที่สำคัญ 4 ศาล ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อสุวรรณลอยล่อง ศาลท้าวมะขามสุวรรณ ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ และศาลเจ้าพ่อดำ ทั้งสี่ศาลนี้เป็นที่เคารพและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจของคนในหมู่บ้าน เป็นสิ่งที่ทำให้ใจตั้งมั่นก่อนที่จะประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับทะเล คนในศาลเจ้าจะร่วมเป็นเจ้าของและทำหน้าที่ดูแลศาล มีกิจกรรมประเพณี เช่น การแก้บนด้วยการจัดแสดงลิเก เป็นประจำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางทะเล ชุมชนแห่งนี้ยังคงดำเนินชีวิตตามวิถีประมงชายฝั่งออกเรือหาปลาและใช้ชีวิตอยู่กับชายทะเล มีภูมิปัญญาด้านการดูแลและจับสัตว์น้ำด้วยการสังเอน้ำ คลื่น ลม และการสังเกตฤดูกาล เช่น ปลาหมึกจะมีมากในฤดูหนาว พอถึงฤดูมะม่วงสุกจะเป็นสัญญาณบ่งบอกถึงช่วงเวลาจับแมงดา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประกอบอาหารและใช้ชีวิตประจำวัน ได้แก่ ภูมิปัญญาการทำลอบปู วิธีการจับหอย การทำกะปิ การตากปลา การทำโป๊ะเลี้ยงหอยเลี้ยงปู การถนอมอาหาร การทำน้ำปลา การทำกุ้งแห้ง ภูมิปัญญาเหล่านี้ยังสืบต่อและเป็นวิถีชีวิตของคนหาดวอน

อาหารทะเลพื้นบ้านกับร้านอาหารหาดวอน อาหารทะเลหาดวอนส่วนใหญ่นำวัตถุดิบทางทะเลจากท้องถิ่น ซึ่งการทำอาหารมีภูมิรู้จากท้องถิ่นโดยคนท้องถิ่น ปรากฏเป็นธุรกิจร้านอาหารจำนวนมาก ร้านอาหารมีทั้งร้านเก่าแก่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว เช่น ร้านป่าเพ็ญ ร้านโรจน์ซีฟู้ด คริวปลาทุ ร้านน้ำติ ส่วนร้านอาหารราคาย่อมเยาเหมาะกับนิสิตนักศึกษาและคนในชุมชน เช่น ร้านป่าเล็ก คริวไกลลิบ และร้านเจ๊ณี แต่ละร้านอาหารมีเมนูอร่อยสูตรเฉพาะของร้าน เช่น ปลาทุตัมส้ม ปลาหมึกต้มน้ำดำ ปลาเห็ดโคนทอดน้ำปลา แกงป่าปลาเห็ดโคน หอยตลับผัดน้ำพริกเผา ปลากระพงราดพริก เป็นต้น

ภาพที่ 13 เมนูเด็ดหาดวอนจากร้านอาหารพื้นบ้านและตลาดนัดหาดวอน

ตลาดนัดหาดวอนนภาแหล่งรวมตัวของชุมชน ตลาดนัดคือสถานที่จับจ่ายซื้อของของคนหาดวอนและชุมชนใกล้เคียง ตลาดนัดหาดวอนนภาเป็นตลาดนัดขนาดใหญ่ มีสินค้าชุมชน ทั้งอาหารทะเลสดและแห้ง นอกจากนี้ยังมีอาหารพื้นถิ่น ทำอาหารโดยคนท้องถิ่นมาตั้งเตาทำครัวที่ตลาด จำหน่ายในราคาถูก

การดำรงอยู่และการปรับเปลี่ยนของชุมชนหาดวอนนภา

จากการวิจัยพบว่าการดำรงอยู่ และการปรับเปลี่ยนพื้นที่ของชุมชนหาดวอนนภา เป็นผลมาจากทิศทางการพัฒนาชุมชนที่กำหนดโดยคนนอกชุมชน คนในชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา ส่งผลให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยน ซึ่งมาจากปัจจัยหลายประการดังต่อไปนี้

ปัจจัยที่ 1 นโยบายการปรับพื้นที่เป็นสถานตากอากาศบริเวณหาดบางแสน เริ่มต้นจากนโยบายการเปิดพื้นที่หาดบางแสนให้เป็นสถานตากอากาศ ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชายทะเลของหาดวอนนภานำมาซึ่งการเปิดพื้นที่และซื้อขายที่ดินเพื่อเป็นสถานตากอากาศโดยกลุ่มเศรษฐีและผู้มีรายได้ดีจากกรุงเทพฯ เกิดการซื้อขายที่ดินให้กับคนนอกชุมชน “ชุมชนประมงริมทะเลที่สงบงามเริ่มเป็นชุมชนที่ไม่สงบ”

ปัจจัยที่ 2 การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของชุมชนกับการสร้างถนนในชุมชนที่ปิดกั้นทางน้ำ การสร้างถนนกั้นระหว่างชายหาดกับชุมชนที่อยู่ถัดขึ้นไปจากชายหาด ทำให้เกิดน้ำท่วมขังบ้านเรือน ต่อมามีการสร้างเส้นทางเดินท่อบำบัดน้ำเสีย จากโรงงานบำบัดน้ำเสีย มาทิ้งลงสู่ชายทะเลบริเวณกลางหาดวอน หาดวอนนภาจึงเปลี่ยนไป เปลี่ยนทั้งลักษณะกายภาพเชิงพื้นที่ อาคาร ถนน และคุณภาพอาหารทะเลก็เปลี่ยนไป

ปัจจัยที่ 3 นโยบายการพัฒนาตะวันออกส่งผลต่ออาชีพคนพื้นถิ่นหาดวอน อาชีพทางทะเลเปลี่ยนไปเมื่อแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Plan) เข้ามาภาคตะวันออก พื้นที่ทางทะเลหายไป ทรัพยากรอาหารทางทะเลลดลง เป็นผลจากแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ที่กำหนดให้พื้นที่ภาคตะวันออกเป็นเขตพื้นที่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ส่งผลให้เกิดการบุกรุกที่ดิน และถมพื้นที่ชายฝั่งทะเลเพื่อรองรับภาคอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ส่งผลต่อระบบนิเวศน์ทางทะเลของตะวันออก เกิดการลอบปล่อยน้ำเสียและขยะ ส่งผลต่อคุณภาพและปริมาณสัตว์น้ำ เมื่อปริมาณน้อยลงอาชีพทางทะเลที่ต้องใช้วัตถุดิบทางทะเล เช่น ปลาทะเล เคย ปู เริ่มลดลง ทำให้คนในชุมชนเริ่มซื้อวัตถุดิบนอกชุมชนเพื่อมาแปรรูปอาหารทะเล

ปัจจัยที่ 4 ชีวิตวัฒนธรรมชายทะเลเริ่มเปลี่ยนเพราะนโยบายด้านการท่องเที่ยวแบบวัฒนธรรมบริโภค วัฒนธรรมที่มุ่งเน้นการกิน ดื่ม เสพ สุข ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนทัศนียภาพชายทะเลเพื่อรองรับนโยบายการท่องเที่ยว มีการถมชายหาด การสร้างถนนริมหาด ชุมชนเริ่มถอยร่นไปอยู่สุดทาง พื้นที่ชายหาดวอนนภาที่ติดกับหาดบางแสนได้ปรับเปลี่ยนให้เป็นแหล่งพักผ่อนของนักท่องเที่ยว ชุมชนเดิมที่เป็นบ้านเรือน กลายเป็นบ้านพักตากอากาศ ร้านอาหารและสถานบันเทิง

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยนี้ทำให้ผู้วิจัยทราบรูปแบบ “ชีวิตวัฒนธรรม” ของชุมชนหาดวอนนภาว่ามีความสัมพันธ์กับความรู้ ความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของชุมชน ที่เกิดจากการใช้ชีวิตสัมพันธ์กับลักษณะทางภูมิศาสตร์ สอดคล้องกับศักยภาพชุมชนชายทะเล มีทรัพยากรทางทะเลและเป็นแหล่งอาหารทางทะเลที่สำคัญของเทศบาลเมืองแสนสุข จังหวัดชลบุรี ทำให้เกิดชีวิตวัฒนธรรมในรูปแบบ “วิถีชีวิตชุมชนชายทะเล” ซึ่งปรากฏเป็นรูปแบบการแสดงออกทางวัฒนธรรมของหาดวอนนภา เช่น การออกเรือหาปลาและทำประมงชายฝั่งหน้าบ้านตนเอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางทะเล การประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับประมง การทำธุรกิจอาหารทะเลทั้งสดและแห้ง การประกอบอาหารทะเลพื้นบ้าน รูปแบบของความเชื่อเกี่ยวกับทะเล เรือ ความเชื่อเรื่องศาลเจ้า เกิดประเพณีเกี่ยวข้องกับศาลเจ้าสุวรรณลอยล่องและงานวันไหล และพบว่าชุมชนมีตลาดนัดสำคัญเป็นสถานที่รวมแหล่งวัตถุดิบและของพื้นบ้าน รูปแบบกิจกรรมที่ปรากฏนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของคนดำรงค์ชีพอยู่ได้ด้วยทรัพยากรธรรมชาติผูกพันกับสิ่งแวดล้อมรอบบ้าน แต่ในอีกมุมหนึ่งกลับพบความจริงเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ ที่มาพร้อมกับการพัฒนาไปสู่ความเจริญในลักษณะเมือง เกิดการเปลี่ยนแปลงจนชุมชนปรับตัวไม่ทัน นำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนชีวิต และเกิดความเสื่อมโทรมของพื้นที่

บทเรียนจากวิจัยพบว่า การนำนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับพื้นที่มาใช้ เช่น นโยบายการพัฒนาตะวันออกที่รองรับการลงทุนและเน้นการส่งออก นโยบายด้านการทำประมงพาณิชย์ รวมไปถึงนโยบายการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกให้เป็นฐานรองรับภาคอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ อันไม่สอดคล้องกับศักยภาพพื้นที่ ที่เป็นแหล่งผลิตอาหารทางทะเล เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย การพัฒนาดังกล่าวทำให้เกิดการขยายพื้นที่แบบเร่งด่วน เกิดสถานบริการต่างๆ เพื่อรองรับการท่องเที่ยว และเกิดการปรับรูปแบบการใช้ชีวิตคนหาดวอน ที่เปลี่ยนเป็นการค้าขายเพื่อความอยู่รอดส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตที่ไม่สอดคล้องกับต้นทุนชีวิตของชุมชน

ข้อเสนอแนะและแนวทางการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. ข้อเสนอต่อหน่วยงานท้องถิ่นเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนหาดวอนนภาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เสนอว่าควรหันกลับมาทบทวนเรื่องทิศทางการพัฒนาชุมชน และนโยบายด้านการท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงศักยภาพของพื้นที่เป็นตัวตั้ง ชุมชนหาดวอนนภาเป็นชุมชนประมงชายทะเล ยังมีศักยภาพของพื้นที่ สามารถดึงดูดเชิงเกี่ยวกับชีวิตวัฒนธรรม และกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับทะเล มาเป็นฐานคิดเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของเทศบาลเมืองแสนสุขที่ระบุว่า “เทศบาลเมืองแสนสุข ต้องเป็นเมืองน่าอยู่ ควบคู่กับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน มีแหล่งท่องเที่ยวที่สะอาดสวยงาม เป็นที่รู้จักระดับสากล พัฒนาเศรษฐกิจสังคมให้เจริญรุ่งเรืองเพื่อให้ประชาชนอยู่ดีกินดีตลอดไป”

2. หน่วยงานท้องถิ่นควรสนับสนุนการจัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการศิลปะการละคร เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนตนเอง เน้นการสร้างคนในท้องถิ่น โดยใช้กระบวนการศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้เป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชนหาดวอนนภา สามารถใช้เป็นกระบวนการสร้างข้อเสนอเรื่องการดำรงอยู่ของชุมชน เป็นวิธีการจัดทำข้อมูลชุมชนและใช้ประโยชน์จากข้อมูล สิ่งที่ต้องทำประการแรก คือ การสร้างคนในชุมชนให้รู้จักประเมินศักยภาพชุมชนของตนเอง รู้จักสภาพพื้นที่ของชุมชน รู้จุดแข็ง จุดอ่อนของชุมชน รู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตนเองมี รวมไปถึงการประเมินสิ่งที่จะเข้ามากระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน สิ่งเหล่านี้จะเป็นต้นทุนการทำงานเรื่องชุมชนจัดการตนเอง ที่เชื่อมั่นว่า “เมื่อคนเข้มแข็ง ชุมชนจะเข้มแข็ง และสังคมก็จะเข้มแข็ง” เพื่อดำรงความเป็นชุมชนที่น่าอยู่และยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2544). ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรสโปรดักส์.
- จิระพงษ์ ใจจนวาส. (2555). พัฒนาการประมงชายฝั่งชุมชนหาดวอนนภา บางแสน ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาเศรษฐศาสตร์การเมือง และการบริหารการจัดการ, คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- เทศบาลเมืองแสนสุข. (2555). แนะนำเทศบาลเมืองแสนสุข. เข้าถึงได้จาก <http://www.saensukcity.go.th/about/introduce-saensuk.html>
- ธีรยุทธ บุญมี. (2547). ความหลากหลายของชีวิต ความหลากหลายทางวัฒนธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สายธาร.
- ประเวศ วะสี. (2554). ธรรมชาติของสรรพสิ่งการเข้าถึงความจริงทั้งหมด (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: กรีน ปัญญาญาณ.
- พรพิไล เลิศวิชา และอัครภูมิ จารุภากร. (2550). ออกแบบกระบวนการเรียนรู้โดยเข้าใจสมอง. กรุงเทพฯ: ด้านสุขภาพการพิมพ์.
- สมสิทธิ์ อัสตรนีย์. (2552). จิตตปัญญาศึกษาคืออะไร. กรุงเทพฯ: ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Chambers, T., & Montgomery, K. (2002). Plot: framing contingency and choice in bioethics. In: Charon, R., Montello, M., editors. Stories matter: the role of narrative in medical ethics. New York/London: Routledge. pp. 77-84.
- Eastern Seaboard Study for the National & Social Development Board, Inception Report . (1981). n.p.
- Nisker, J., Martin D. K., Robyn, Bluhm R., & Daar, A. S. (2006). Theatre as a public engagement tool for health-policy development. Health Policy, 78, 258–271.

Rossitera, K., Kontos, P., Colantonio, A., Gilbert, J., Gray, J., & Keightley, M. (2008).
Staging data: Theatre as a tool for analysis and knowledge transfer in health
research. *Social Science & Medicine*, 66, 130-146.

